

Frösunda kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Frösunda kyrka

Vallentuna församling, Roslags kontrakt, Stockholms stift
Frösunda socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland

Frösunda kyrka uppfördes som sockenkyrka under 1400-talets mitt eller strax dessförinnan. Kyrkan är till sin form i huvudsak oförändrad sedan byggnadstiden. Sekundärt har dock fönster förändrats och tillkommit och entrén vidgats.

Frösunda kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

HISTORIK

Det fanns en kyrka, eller ett kapell i Frösunda innan den nuvarande uppfördes, möjligen redan under 1100-talet. Det äldsta kända dokumentet där Frösunda kyrka nämns är från 1291. Den äldre kyrkan, eller kapellet, låg direkt söder om den nuvarande kyrkobyggnaden. När den nuvarande byggnaden uppfördes under 1400-talet lät man kapellet stå kvar och vara en del i den nya kyrkans sydmur. Då vapenhuset uppfördes revs dock den gamla stenbyggnaden. Eftersom den gamla byggnadens mur var tunnare än den nya, fick kyrkmuren fyllas ut med tegel. Än idag syns spåren från den gamla byggnaden på kyrkans södra fasad.

I namnet Frösunda ingår den gamla benämningen för härad – hund, och vittnar om socknens tidigare betydande roll i regionen som ett mindre rätts- och förvaltningsområde inom landskapet. Andra källor förklarar ortnamnets betydelse utifrån ordet frö ”frodig, fruktbar”, vilket skulle syfta till sundets tendens att växa

igen. Till bygdens betydelse bidrog säkert läget bredvid den farled som tidigare förband Uppsala med Östersjön. Frösunda, Markim och Orkesta kyrkor tillhör från den 1 januari 2006 Vallentuna församling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Frösunda är en dalgångsbygd med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet. Än idag präglas området av det öppna odlingslandskapet med äldre vägsträckningar och fornlämningar som uttrycker en kontinuitet från järnåldern till dagens agrara bebyggelse. I området finns ett flertal gårdar med välbevarade 1800-talsmiljöer. Här finns även Frösunda järnvägsstation från Rimbobanans tillkomst 1885 (idag Roslagsbanan) och Bergs herrgård från 1870-talet.

Kyrkoanläggningen ligger i kanten av en dalsänka och omges av ett flackt och öppet odlingslandskap. I närheten av kyrkan ligger den gamla prästgården och direkt öster om kyrkogården passerar järnvägen. I anslutning till kyrkogården ligger parkeringsplatser för besökare samt kyrkans ekonomibygnader.

Kyrkomiljön

Kyrkomiljön består av kyrkan, klockstapeln och gravkapellet samt kyrkogården. Kyrkogården

omges av en kallmurad stenmur, som tidigare var täckt av ett spånat och tjärat tak. Kyrkogårdens entréer flankeras av murade grindstolpar från 1810. Under samma tid försågs entréerna med grindar, som dock redan tillverkats under 1600-talet. Under senare tid har den västra entrén breddats och grinden har kompletterats med ytterligare ett grindblad.

Längst stenmuren växer flera ädla lövträd och bildar en trädkrans kring kyrkogården. Med undantag för trädkransen, ett lövträd och några nyligen planterade syrener, är själva kyrkogården fri från träd och buskar. Den är grästäckt och indelas av ett flertal smala grusgångar, delvis försedda med belysningsstolpar. Gravvårdar i sten dominerar, framförallt stående men även liggande gravvårdar förekommer. Här finns även ett tiotal grusgravar med stenram, samt en med kätting. Enstaka gravar har kors i järn och ett i trä. De yttre gravvårdarna är placerade längs stenmuren, medan gravvårdarna på kyrkogårdens mitt är förlagda i nord-sydliga rader. I samband med markarbeten öster om kyrkan, avlägsnades ett flertal äldre gravvårdar, som nu står uppställda bakom klockstapeln.

I kyrkogårdens nordöstra hörn ligger minneslunden som anlades under 1990-talet. Den har avskiljts från kyrkogårdens öppna plan genom en lägre häck. Mitt i lunden står en mindre vattentrappa.

Gravkapellet uppfördes år 1950 efter ritningar av Einar Lundberg. Byggnaden står i nord-sydlig riktning med **koret** åt norr. Gravkapellet är uppfört på en grund av huggen sten och fasaderna är putsade i en beige-grå kulör. **Saldetaket** är täckt av skiffer och ovan entrén kröns taknocken av ett kors. Mot kyrkogården vätter entrén i form av en dubbelpart i ek.

Invändigt är gravkapellets golv belagt med

Klockstapel öster om Frösunda kyrka.

tegel. Det tunnvalvda taket i trä med slät liggande panel är gulmålat. Väggarna är putsade och vitmålade och ovan det murade altaret finns en glasmålning av konstnären Gunnar Torhamn (1894–1965).

Klockstapeln, som uppfördes under 1600-talet, var ursprungligen öppen. Idag är stapeln klädd med **lockpanel**, struken med Falu rödfärg. Takfoten är inklädd och det **karnissvängda** taket är spåntäckt och krönt av en **takryttare** med vindflöjel. Klockstapelns äldre konstruktion är ännu bevarad, även om delar av golven har bytts ut under senare tid. I stapeln hänger fyra klockor, varav de två lillklockorna är äldst. Den ena tillverkades i Stockholm 1647 och den andra har gjutits i Ryssland omkring 1560. De två storklockorna tillverkades 1861 samt 1951.

Kyrkobyggnaden

Frösunda kyrka är uppförd av kluven gråsten, som en enskeppig **salkyrka** med fullbrett **korp**parti. Kyrkan ligger i öst-västlig riktning med **sakristia** i norr och **vapenhus** i söder. **Vapenhuset** och **sakristian** uppfördes något senare än kyrkobyggnaden i övrigt.

Exteriör

Kyrkans fasadmaterial, gråstenen, har lagts utan hänsyn till att åstadkomma jämna **skiftgångar** och de oputsade fasaderna ger därför ett mosaikartat intryck. Kyrkans samtliga **gavelrösten** har dekorerats med runda blindnischer i tegel. Den västra rundeln är något större än de övriga och i samband med en renovering 1900 träffade man på ett målat skepp i rundeln som dock målades över eller togs bort.

Till sin form är kyrkan relativt oförändrad sedan byggnadstiden med undantag för fönstren som tillkommit eller ändrat utseende. Den norra fasaden, som tidigare var sluten, försågs med fönster 1810 och 1851. Södra fasadens fönster förstörades under 1800-talet. Däremot bevarades det sydöstligaste fönstrets rika profilering, sannolikt från 1600-talet eller äldre. Kyrkans östra fasad försågs med ett spetsbågigt fönster 1876, men i samband med renoveringen 1900 byggdes fönstret om till ett rundfönster med färgat glas. Då kyrkan renoverades 1952–53 sattes fönstret åter igen. Det västra fönstret är sannolikt det enda som inte ändrat form, utan från början utförts med den utsträckt form och spetsbåge vi ser idag.

In till kyrkan leder entrén via **vapenhuset**.

Fasad av **långhus** och **sakristia** mot norr.

Det är dekorerat med hörnkedjor i sandsten, troligen återanvända från den gamla kyrkan eller kapellet. Ingången, som vidgades under 1900-talet är **stickbågig** och har en spetsbågig tegelomfattning. Porten tillverkades i samband med renoveringen 1900, och kompletterades då med medeltida järnbeslag och den stora klossen över låset. Detaljerna togs från den medeltida port som tidigare suttit mellan **vapenhuset** och **långhuset**. Under samma renovering vidgades även denna ingång varpå den äldre porten ersattes av en dubbeldörr.

Kyrkans **långhus**, **vapenhus** och **sakristia** har tidigare haft en taktäckning av spån. I samband med renoveringen 1975 försågs hela kyrkan med nya takstolar varpå taket täcktes med **cortenplåt**. Även vindskivor, stuprör och fotbräder är tillverkade av **cortenplåt** i modernt utförande.

Interiör

I samband med att kyrkan uppfördes under 1400-talet välvdes hela kyrkorummet med tegelvalv, tre **stjärnvalv** och ett fyrdelat **ribbvalv** direkt sammanbyggda med kyrkmurarna. Under senare renoveringar har inga medeltida kalkmålningar påträffats. I samband med renoveringen 1900 dekorerades valven med medeltidsinspirerade muralmålningar av konstnären Edvard Bergh och väggarnas nedre delar beklädades med en bröstpanel. Till panelen återanvände man de äldre bänkarnas gavlar. Muralmålningarna är nu övermålade och kyrkan har den brutna vita kulör den fick i samband med en större renovering 1952–53 under ledning av arkitekten Einar Lundberg.

Under 1700-talet uppfördes orgelläktaren. Läktaren byggdes ut i samband med renoveringen 1900 och sänktes under 1950-talets re-

Interiör mot orgel och orgelläktare i väster.

novering. 1986 byggdes läktaren åter om och fick en rak barriär. Det nuvarande orgelverket, som har 18 stämmor, tillkom 1988 och tillverkades av A Magnussons orgelbyggeri, Mölnlycke. Orgelfasaden är från 1824.

I kyrkan finns två bänkkvarter på vardera sidan om en mittgång. Det var under 1950-talets renovering som de äldre bänkarna från 1900 försågs med nuvarande gavlar. I **koret** står det murade altaret från 1950-talet samt **altarringen** från samma tid. **Korgolvet** är täckt med flertalet gravstenar och **långhusets** golv är belagt med kvadratisk **plansten**. Bänkkvarteren försågs med brädgolv under 1800-talets början.

Predikstolen i **rokoko**, som kröns av ett ljud-

Interiör mot **koret** i öster.

tak, dekorerat av en ängel med uppslagen bok, tillverkades 1759 av träsnidare Magnus Granlund. (Han var född vid 1700-talets början, avled omkring 1770 och var verksam i Uppland från omkring 1747.) Den ovanligt stora korgen är bruten i fem buktande fält. **Långhusets** väggar är dekorerade med fyra **begravningsvapen**, skurna i trä, målade och förgyllda. Sköldarna kopplar samman kyrkan med socknens historia och tidigare invånare.

Sakristian täcks av ett fyrdelat och vitstruket **ribbvalv** och golvet är belagt med **lertegel**.

Öppningen mellan **långhuset** och **sakristian** omformades senast 1769, då även dörren plåt-slogs och försågs med vriden järnring till portklapp.

Inventarier

På altaret står ett altarskåp från 1400-talet, sannolikt med nordtyskt ursprung. **Predellan** är dock tillverkad under senare tid. I **koret** finns kyrkans dopfunt som härrör från 1100-talet, tillverkad av sandsten, sannolikt i norra Uppland. För övrigt smyckas **koret** med ett krucifix samt ett krön i form av ett **Gudsöga**, omgivet av strålar som tidigare utgjort en del av altar-

Medeltida altarskåp över altaret.

Medeltida dopfont i koret.

prydnaden från 1760-talet, även detta troligen utfört av Magnus Granlund. I koret hänger en liten mässingsljuskrona från slutet av medeltiden.

Det äldre kyrksilvret, kalk, patén och oblatask, skänktes till kyrkan under 1660-talet. Oblatasken är tillverkad av en medeltida patén, medan kalkens skål gjordes om och förstorades under 1700-talet.

Till kyrkans äldsta textilier hör en mässhake av granatäppelmönstrad sammet. Tyget är medeltida, men det på ryggen applicerade korset har tillkommit senare.

KULTURHISTORISKT KARAKTERISTIK

Kyrkomiljön i Frösunda speglar en för Uppland typisk senmedeltida landsortskyrka i anslutning till den under forntiden så viktiga Långhundraleden. Det mosaikartade gråstensmurverket kännetecknar många kyrkor i Roslagen.

Frösunda kyrka uppfördes som sockenkyrka under 1400-talets mitt eller strax dessförinnan. Redan tidigare har det dock funnits en kyrka eller ett kapell på platsen. Om detta vittnar ännu de byggnadsarkeologiska spåren i den södra fasaden. På tegelmuren direkt öster om vapenhuset kan man ännu avläsa den gamla sakristians eller det gamla kapellets läge och storlek. Murarnas läsbarhet har höga byggnadshistoriska värden, men även ett pedagogiskt värde. Läsbarheten möjliggör för besökaren att på ett konkret sätt förstå socknens äldre historia och utveckling.

Kyrkans medeltida murverk och valv, är i sin form till stora delar intakta och utgör idag viktiga byggnadshistoriska dokument. Det höga, smala och spetsbågiga fönstret i västra gaveln, har förmodligen bevarat sin ursprungliga form. I samband med renoveringen 1975 försågs kyrkan med nya takstolar. Den medeltida takstolskonstruktionen och dess dokumentvärden gick därmed förlorad. Under samma renovering täcktes taket med cortenplåt. Den moderna taktäckningen påverkar kyrkans miljöskapandevärden.

Förutom interiörens arkitektoniska form med de medeltida valven, präglas interiören idag till stor del av 1950-talets renovering. Då målades väggar och valv i en vitgul kulör och det östra fönstret sattes igen. En interiör skapades med de vita väggarna och valven som framhävdades genom naken och avskalad enkelhet. Under samma tid omgestaltades bänkarna och

altare samt **altarring** kom till. Kyrkans inredning med bänkar och **altarring** utgör en relativt samstämmig och välavvägd helhet, där inte minst färgsättningen bidrar till helhetsupplevelsen. Rummet smyckas av ett flertal värdefulla inventarier, som får en framskjuten och betydelsefull del i rummet tack vare den enhetliga bakgrunden. Kyrkans inventarier är starkt sammanbundna med kyrkans äldre historia och utgör betydelsefulla tidsdokument. Särskilt dopfunten är av intresse, då den tillverkades under 1100-talet och stod i Frösundas äldre kyrka.

Frösunda kyrkogård uppvisar än idag en välbevarad struktur med grusgångar och den omslutande stenmuren. Trädkransen tillför kyrkogården höga miljöskapande värden.

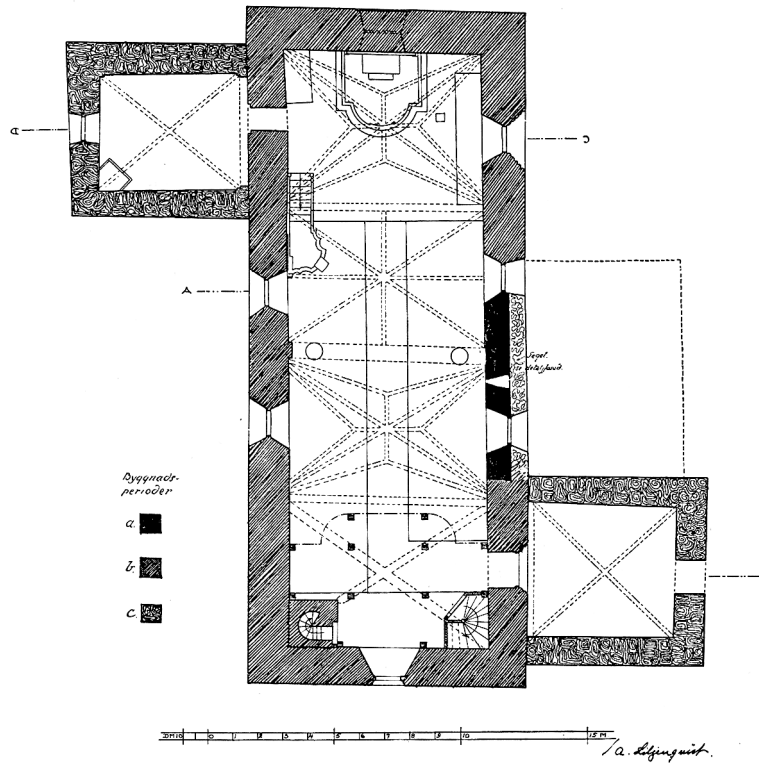
Klockstapeln uppfördes under 1600-talet, men har senare panelklänts. Den äldre konstruktionen är dock bevarad och har byggnadshistoriskt värde. Klockstapeln såsom byggnadstyp har varit en viktig och självklar del i den

gamla kyrkomiljön och har förutom de miljöskapande värdena även pedagogiska värden för förståelsen av socknens historia.

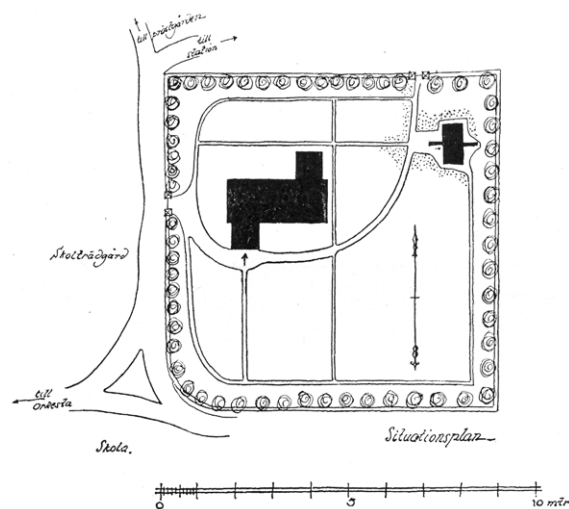
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkogårdens välbevarade struktur med grusgångar, stenmuren med grindar och grindstolpar samt den omslutande trädkransen
- det medeltida murverket har höga dokument- och byggnadshistoriska värden
- de medeltida valven har höga dokument- och byggnadshistoriska värden
- den rikt utsmyckade predikstolen i **rokoko-stil** uppvisar ett kvalitativt och tidstypiskt konsthantverk
- klockstapelns betydelse som del i kyrkomiljön samt dess byggnadshistoriska värde
- de äldre inventarierna är betydelsefulla som länkar till kyrkans äldre historia, från medeltiden och framåt.

ORIENTERINGSPLANER

Plan av kyrkan mot öster. Uppmätt av A Liljenquist och D Blomquist 1912. Sveriges kyrkor.

Situationsplan. Uppmätning Th Bergentz 1917. Sveriges kyrkor.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1100-talet	Ett litet kapell eller en kyrka uppförs söder om den nuvarande kyrkan.	Wilcke-Lindqvist 1957. Nilsson 2001
1100-talet	Dopfunten tillverkas.	dito
1291	Första dokumentariska uppgiften om en kyrka i Frösunda.	Josephson 1920
1400-talet	Vapenhus uppförs.	Wilcke-Lindqvist 1957
1400-talets första hälft	Altarskåpet tillverkas under århundradets första hälft. Sannolikt nordtyskt ursprung. Nuvarande kyrkan uppförs under århundradets första hälft. Träkyrkan rivs men kapellet eller sakristian i sten får till en början stå kvar. När ett vapenhus uppförs rivs den gamla stenbyggnaden.	dito
1631	Klockstapeln uppförs.	Byggnadsregistret
1637	Kallmur uppförs kring kyrkogården.	dito
1682	Takstolarna förbättras.	Josephson 1920
1693	Klockstapeln repareras.	dito
1700-talet	Kyrkan är rappad.	Wilcke-Lindqvist 1957
1751	Korskranket tas bort. Ny bänkinredning.	Josephson 1920
1700-talets mitt	Orgelläktaren byggs.	Wilcke-Lindqvist 1957
1759	Predikstolen utförs av Magnus Granlund.	Josephson 1920
1769	Golvet i långhusgången beläggs med kvadratisk plansten. Ingången mellan sakristian och långhuset omformas. Det stickbågiga fönstret tas upp i sakristian.	dito
1791	Murad, öppen spis uppförs i sakristian.	dito
1810	Kyrkan förses med fönster åt norr. De två västligaste fönstren på sydsidan får sin nuvarande form.	Wilcke-Lindqvist 1957

År	Händelse	Källa
1810	Murade grindstolpar uppförs. Grindar av smidesjärn införskaffas. Grindarna torde härröra från 1600-talet. Brädgolv läggs inom altarringen samt i bänkkvarteren. Nytt altarbord av trä.	Wilcke-Lindqvist 1957. Josephson 1920
1824	Orgelfasaden uppförs.	Lst
1828	Sakristians takstol görs till större delen om.	Josephson 1920
1851	Kyrkan förses med ytterligare fönster åt norr.	Wilcke-Lindqvist 1957
1876	Östfönstret öppnas upp alternativt förstoras och förses med en spetsbåge.	Josephson 1920
1900	Kyrkan förses med öppna, brunmålade bänkar. De gamla bänkarna används som bröstpanel i långhuset . Läktaren byggs om efter ritningar godkända av Bror Almquist. Orgelfasad och läktarbröstning målas i brun kulör med förgyllda lister och ornament. Utvändig omputsning av kyrkan. Två järnkaminer installeras. Ingången till långhuset vidgas och förses med nya dubbeldörrar. Muralmålningar av Edvard Berg. Ribbor och gördelbågar förses med schablonerade medeltidsmönster och predikstolen målas i ekfärg. Dörren till predikstolstrappan avlägsnas. Fönster åt öster muras igen och ersätts med ett rundfönster med färgat glas, komponerat av dekorationsmålaren E Bergh	Wilcke-Lindqvist 1957. Byggnadsregistret. Josephson 1920
1900-talets början	Altarskåpet restaureras.	Wilcke-Lindqvist 1957
1906	Nytt orgelverk köps in.	dito
1929	Spåntaket täcks om.	ATA
1950	Gravkapell uppförs efter ritningar av Einar Lundberg.	Byggnadsregistret
1952–53	Invändig restaurering under ledning av Einar Lundberg. Inga medeltida målningar påträffas. Dekorationsmålningarna från renoveringen 1900 avlägsnas. Valv och murar putsas och avfärgas i en svagt bruten gulaktig färgkulör. Antikglas samt patinerat glas sätts in i fönstren. Bänkarnas gavlar förnyas. Nytt altare uppförs liksom en ny altarring . Läktaren sänks och pelarna ersätts med släta. Ny elinstallation och elektrisk armatur.	Wilcke-Lindqvist 1957. Byggnadsregistret. ATA
1953	Altarskåpet konserveras av Sven Dahlén.	ATA

År	Händelse	Källa
1954	Tegelgolv läggs in i sakristian.	Wilcke-Lindqvist 1957
1975	Renovering efter arbetshandlingar upprättade av Engstrand och Speek. De äldre takstolarna ersätts med nya. Den äldre spåntäckningen ersätts med cortenplåt. Även solbänkarna i samtliga fönsternischer förses med cortenplåt. Valven isoleras med stenuullsskivor.	Lst
1977	Altarskåpet konserveras av Peter Tångberg.	ATA
1987–88	Nytt orgelverk från A Magnussons orgelbyggeri, Mölnlycke. Den nya orgeln har 18 stämmor. Nytt spelbord. Ombyggnad av orgelläktaren efter förslag från Ulf Oldaeus. Mittpartiet behålls men sidopartierna görs om. Två pelare nyttillverkas. Ny trappa upp till läktaren med förrådsutrymme under läktaren. Ändring av de två bakre bänkarna för att ge plats åt fällstolar och psalmbokshyllan bakom bänkarna. Brandutrymningsåtgärder. Pallar och handgrepp byggs och monteras vid norra fasaden.	Nilsson 2001. SLM
1990	Markuppfyllnad upp till 0,5 meter av den östra delen av kyrkogården för att lösa dräneringsproblem i kyrkogårdens östra del.	Lst
1991	Runsten påträffas på kyrkogården med inskriptionen ”... Björn de läto göra minnesmärket efter Forne (?), sin fader”. Stenen reses på gräsplanen strax väster om kyrkans sydvästra hörn.	dito
1996	Invändig rengöring och ommålning av väggar och valv. Konservatorsåtgärder på inventarier.	SLM

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

Lst Länsstyrelsen i Stockholms län, arkivet

SLM Stockholms läns museum, arkivet

Boethius, U, *Uägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980

Boethius, U, *Vallentunas äldre bebyggelse*, Vallentuna 1975

Bonnier, A, C, *Kyrkorna berättar*, Uppsala 1987

Calissendorff, K, *Ortnamn i Uppland*, Stockholm 1986

Dyhlén-Täckman, I, *Kulturminnesvårdsprogram för Vallentuna kommun*, Stockholm 1986

Josephson, R, *Kyrkor i Seminghundra härad, Sveriges kyrkor, vol 11*, Stockholm 1920

Kulturhistoriskt värdefulla områden, Stockholm 1986

Kulturminnesvårdens riksintressen i Stockholms län. Länsstyrelsen i Stockholms län, 1997

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Svenskt konstnärslexikon II, 1953

Wilcke-Lindqvist, I, Frösunda kyrka. *Upplands kyrkor VI*, Uppsala 1957